

فقیه موّرخ؛

دررثای آیت الله سید محمد مهدی خراسان

صفاء الدین تبرائیان^۱

سپیده دم یکشنبه یکم ربیع الاول ۱۴۴۵ق/ ۲۶ شهریور ۱۴۰۲ش، محله الحویش شهر نجف اشرف و ساعاتی بعد جهان تشیع در فقدان عالمی نامدار و محقق کم نظیر به سوگ نشست. پایان صفر آغاز سفر آخرت حضرت آیت الله سید محمد مهدی خراسان شد؛ به ناگاه حوزه مقدسه پایتخت شیعیان در دو سال باقیمانده به آلفیه اش دانشوری کبیر و یکی از احیاگران میراث علمی اش را از دست داد.

سید محمد مهدی، فرزند سید حسن، ۹ رجب ۱۳۴۷ق در دیار علوی دیده به جهان گشود. آیت الله سید حسن خراسان، بزرگ این خاندان در روزگار معاصر، سیدی مقدس، باوقار و ذوهیبت و فقیهی مدقق، که در روضه حیدری نماز جماعت را اقامه می کرد و صاحب پژوهش ها و تألیفاتی بود. ایشان از تلامذه حضرات آیات: سید ابوالحسن اصفهانی، میرزا محمد حسین نائینی، شیخ ضیاء الدین عراقی، سید ابوتراب خوانساری، شیخ علی قمی، شیخ نعمت الله دامغانی به شمار می آمد. سید حسن حدود چهار دهه قبل، مورخ ۱۲ جمادی الاول ۱۴۰۵ق/ ۱۴ بهمن ۱۳۶۳ش در نجف دعوت حق تعالی را لبیک گفت و در حجره شماره ۱۰ حرم امیرمؤمنان علیه السلام سر بر تراب نهاد.

اولین آموزگار محمد مهدی مادرش بود که به او قرآن آموخت و در محضر پدرش با حدیث، سیره و رجال آشنا شد. پس از گذران مراحل مقدمات و سطح در خدمت آیات: شیخ آقابزرگ تهرانی، شیخ محمدرضا عامری، سید محمود حکیم، شیخ محمد علی تبریزی، محمد علی اردوبادی و عبدالحسین امینی، در درس خارج آیات عظام: سید ابوالقاسم

۱. پژوهشگر تاریخ اسلام.

خوئی، سید محسن حکیم، سید عبدالهادی شیرازی، حاضر شد و زانوی ادب و تلمذ بر زمین نهاد.

مشایخ سید محمد مهدی در نقل حدیث و روایت فراوانند: از اساطین امامیه می‌توان از: شیخ آقابزرگ تهرانی، میرزا حسن بجنوردی، سید محمد صادق بحر العلوم، سید علی بهبهانی، سید عبدالاعلی سبزواری، سید مرتضی خلخالی، سید علی بهشتی، نام برد؛ و از فحول اهل سنت می‌توان به: شیخ محمد ابی الیسر، شیخ محمد صالح قادری شامی، سید علوی بن عباس مالکی مکی، شیخ حماد انصاری، سید بن حمزه نقیب شامی، حبیب محمد بن علوی حضر می مالکی، مجدالدین مؤیدی یمانی، اشاره کرد.

یادآور می‌شود که «آل خراسان» از سادات موسوی سرشناس ناحیه بین‌النهرین به‌شمار می‌آیند که به خاطر انتساب‌شان به ابی‌الفتح أخرس، شهره به خراسان شدند. نسب أخرس به سید محمد عابد، فرزند امام کاظم علیه السلام می‌رسد. أخرس در حومه کربلا مرقدی دارد؛ قبرش زیارتگاه مردم و صاحب کراماتی است.

پیشتر خاندان خراسان به خاطر انتساب به محمد حائری معروف به معصوم، که سید جلیل‌القدر و مقدسی بود سرشناس به آل معصوم بودند و به‌زعم برخی پژوهندگان نسب این خاندان به سید ابراهیم مجاب می‌رسد و در نهایت به امام موسی بن جعفر علیه السلام.

سید مهدی خراسان از اعضای برجسته جمعیت منتدی‌النشر بود؛ جمعیت مردم نهادی که به اهتمام آیت‌الله شیخ محمدرضا مظفر تأسیس شد و مبادرت به احداث مدارس منتدی‌النشر برای تربیت نسل مکتبی و آگاه نمود. این فقیه مجتهد، مورخ، ادیب، تراجم‌نگار و سیره‌نویس که پس از درگذشت پدرش در مسجد شیخ انصاری نجف، نماز جماعت را اقامه می‌کرد، همه عمرش را به تحقیق و تألیف گذراند. ایشان در حوزه‌های فقه، عقاید، تاریخ، ادبیات، حدود چهل عنوان تألیف بر جای نهاد و در ساحت تصحیح آثار خدمات شایان توجهی را ماندگار کرد. آنچه از اشتغالات علمی‌اش می‌دانیم، تألیف ۲۳ عنوان اثر؛ در بخش تصحیح ۲۹ عنوان کتاب؛ رسائل غیرچاپی ۱۳ عنوان؛ و چهار اثر که بر اثر تطاول روزگار از بین رفته است.

از منظری اثر جاودانه ایشان «موسوعه ابن عباس»، پسر عم نبی اعظم صلی الله علیه و آله و صحابی جلیل‌القدر است. این اثر حاصل هفتاد سال عمر آن عالم پرتوان و خرد ورز ژرف‌اندیش است که در ۲۱ مجلد، چند سال قبل از سوی «مرکز الأبحاث العقائدیة» مرجع عالیقدر سید علی سیستانی (دام‌ظله) در قم منتشر و برنده جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران در حوزه دین گردید. در «موسوعه عبدالله بن عباس، حبر الأئمة و ترجمان القرآن» هرچه درباره ایشان ذکر شده، آمده است.

از دیگر آثار مانای آن نگاهبان فرزانه و مرزبان حدود و ثغور میراث شیعه «موسوعه ابن ادریس» است که در ۱۴ جلد مهیا گردید. همچنین بنا به تکلیف مرجع نامدار سید ابوالقاسم خوئی، آرجوزه ۱۶۶ بیته معظّم‌له درباره امیرالمؤمنین علیه السلام، را در ۳ جلد و با عنوان «علی، امام البره» شرح داد که در نوع خود شاهکاری است. سید خوئی با وجود آن که ایرانی است، اما بسیار فصیح در وصف حضرت امیر و ولایت و امامت ابوالأئمة شعر سروده و سید خرسان انصافاً با نثری قوی و مستدل مبادرت به توضیح و تبیین نموده‌اند. سید محمد مهدی خرسان در کتاب «محسن السبط، مولود أوسقط؟» که وسیع‌ترین اثر درباره حضرت محسن علیه السلام به شمار می‌آید و در حدود پانصد صفحه است، اوج تسلط خود بر منابع اهل سنت را آشکار کرده است. سید محمد مهدی اهل سیاست نبود، لیک اوضاع دنیای اسلام و جهان عرب را رصد می‌کرد و نسبت به آنچه درباره مذهب اهل بیت علیهم السلام نوشته می‌شد حساس بود و در برابر تحریف‌ها و بد فهمی‌ها با نگاهی نافذ و تکاپویی مجدانه، روشنگری می‌کرد که نمونه آن را می‌توان در نوشتار بی‌نامش «مجرد اشاره الی الدكتور عمارة» ملاحظه کرد.

بی‌تردید اطلاق دائره‌المعارف تراث شیعی و کتابخانه متحرک و علمدار و ادامه دهنده راه شیخ آقابزرگ، علامه امینی، علامه قرشی به آن خاکسار ناب معارف اهل بیت علیهم السلام، به خاطر مساحت آگاهی‌ها و معارف اصیلی که آن را از معادن جواهر اهل بیت استخراج و آلف می‌کرد، بی‌راهه نیست.

آستان مقدس علوی و آستان مقدس حسینی به منظور پاسداشت مقام علمی این فقیه

مورخ کنگره‌ای بین‌المللی را به عنوان «أمناء الرسل» برپا داشتند. شهر نجف طی روزهای ۲۵ و ۲۶ مهرا ۱۴۰۱ و شهر قم در خلال روزهای ۲ و ۳ آذر ۱۴۰۱، شأن علمی بلند مرتبه این مؤلف و مصحح کبیر متون شیعی را گرامی داشتند. اقدامی بجا و شایسته اما دیر هنگام، چرا که روح آن أسوه پژوهش و تواضع کالبد دنیوی اش را در یکم صفر ۱۴۴۵ و در ۹۸ سالگی ترک کرد و روز بعد نماز بر پیکرش در نجف توسط آیت الله سید محمد تقی حکیم و در کربلا از سوی حجت الاسلام و المسلمین شیخ عبدالمهدی کربلائی اقامه و در حجره بیست و دوم حرم مطهر علوی آرمید.

خوشبختانه تاکنون مجموعه آثار این سرآمد دوران در ۴۶ مجلد به زیور طبع آراسته شده است. آن مرحوم در طول حیات خود سه مرتبه و طی سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ و ۱۳۹۴ ق مشرف به حج گردید. به تقریب شیعیان و حوزه‌های علمیه آنها باورمند بودند و آن را ضرورتی حتمی می‌دانست.

روحش شاد و راهش پر رهرو باد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی